

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті зроблена спроба узагальнити поняття "культурологічний підхід", "формування культури майбутнього вчителя початкової школи", "естетичні вміння і навички", які забезпечили підґрунтя практичних рекомендацій щодо підготовки зазначених фахівців. У процесі навчання у педагогічних ВНЗ, зокрема засвоєння дисциплін художньо-естетичного циклу, вони набувають досвіду художньої діяльності, суттєво розширюють власні знання, удосконалюють методичну майстерність і художньо-естетичну компетентність.

Ключові слова: культурологічний підхід, художньо-естетична освіта майбутніх учителів початкової школи, види театральної діяльності.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна освітня парадигма, наповнена особистісним виміром, ставить людину в центр культури і робить її дією – так формулюється основна ідея культурологічного підходу як засобу концептуалізації особистісної освіти в умовах сучасних модернізаційних процесів. Він дозволяв розглядати навчальний заклад як освітнє мікросередовище, у якому зростає та мужніє людина, де створено всі умови для поступу особистості до своєї самобутності для максимальної реалізації індивідуальних здібностей, інтелектуальних, моральних і креативних потенціалів, потреби в самореалізації [4, с. 122].

І. Зязюн визначає основоположною метою особистісно орієнтовану освіту "людини культури" з особливим мисленням, сутнісне ядро якої становить гуманність, духовність, здатність до життєтворчості: "Людина культури володіє високим рівнем самоосвіти, почуттям власної гідності, самоповаги, незалежністю суджень, умінням здійснювати вільний вибір змісту своєї життєдіяльності, лінії поведінки, способів саморозвитку" [2, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Значущою характеристикою людини культури є співробітництво та відсутність зорієнтованості на деструктивні дії. Учені визначають такі ознаки людини культури: вільна особистість, здатна до самовизначення, яка володіє якостями громадянина; особистість із почуттям власної гідності, самодостатності, самодисципліни, незалежністю суджень, здатна орієнтуватися у світі духовних цінностей, робити вибір і відповідати за свої вчинки; людина, що може здійснити правильний вибір свого життєвого шляху, реалізувати потребу особистісного та професійного зростання; духовна особистість, здатна до виховання й самовиховання духовних потреб у пізнанні, красі, спілкуванні, в пошуках сенсу життя, щастя, ідеалу; творча особистість, що прагне до життєтворчості, самоствердження, поєднує аналітичне та інтуїтивне мислення; адаптивна особистість, здатна до життя у визначеному культурному просторі, в умовах діалогу культур, ринкової економіки, нової релігійної ситуації, міжетнічного спілкування; людина з естетичним смаком, витонченими манерами, розумінням краси й гармонії, відповідальним ставленням до свого фізичного й психічного здоров'я, здатністю забезпечувати добробут власної сім'ї та країни [1; 3; 6].

Зазначені орієнтири впливають на художньо-естетичну освіту студентів у педагогічних ВНЗ, виховання в них таких якостей, як громадянська самосвідомість, почуття власної гідності та самоповаги, відповідальність за власні вчинки й життєвий вибір, рефлексії, вироблення власної індивідуальності. Освітня система в педагогічних ВНЗ має орієнтуватися на кінцевий продукт діяльності – випускника зі сформованими загальнолюдськими цінностями, духовну й креативну особистість, зі знаннями з людинознавства, філософії, етики, естетики, світової та української художньої культури, яка може творчо використовувати ці знання в обраній ним сфері. Усе це доводить актуальність проблеми формування культури майбутніх учителів початкової школи під час засвоєння ними дисциплін художньо-естетичного циклу.

Мета статті – з'ясувати роль культурологічного підходу у вивченні майбутніми вчителями початкової школи дисциплін художньо-естетичного циклу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Культурологічний підхід у вивченні предметів художньо-естетичного циклу в педагогічних ВНЗ має враховувати мікросередовище існування й життєтворчості людини. Так, ґрунтуючись на теоріях "естетичного поля", "актуалізації особистісного начала", "формування ціннісних орієнтацій", "комплексного впливу мистецтва на духовний розвиток особистості", "художньо-творчого розвитку" та "поліцентричної інтеграції", узагальнених М. Лещенко [5].

Л. Кравченко визначає складники культуротворчого потенціалу сучасної художньо-естетичної освіти: особистісно значущий (пізнання особистістю себе, формування креативних здібностей); залучення до художньої діяльності, у процесі якої розвивається комплекс відповідних компетентностей; професійна орієнтація та розкриття в собі нахилів до професій, пов'язаних із художніми можливостями людини; пізнання особистістю середовища як художньо-освітнього простору існування; формування

навичок контролю за власним фізичним, розумовим, естетичним розвитком; самовиховання духовності майбутнього фахівця, якісних естетичних смаків і конкурентоздатного світобачення; уміння відрізнити неякісні зразки масової культури та споживання, виявити їхню справжню естетичну й етичну цінність та спрямувати власну оцінну діяльність відповідно до позитивних суспільних і громадянських вимог; суспільно зумовлений (бачення культури як універсального соціального феномена, який забезпечує розуміння загальнолюдських і національних цінностей, образів та ідеалів, усвідомлення своєрідності людства, подібності та відмінності культурних традицій); реалізація суспільної педагогічної макротехнології естетичного виховання як потужного засобу формування креативних здібностей майбутніх педагогів; залучення до єдиного художньо-освітнього простору музеїв, художніх галерей, театрів, філармоній, закладів художньо-естетичної освіти та культури; дитячих центрів, мистецьких дитячих шкіл, вищих навчальних закладів різного фаху; створення комфортного освітнього метасередовища для особистісного вираження й реалізації потреб кожної людини в художній творчості [3, с. 127].

Отже, наші аналітичні оцінки базуються на баченні художньо-естетичної культури в знаннєвому та технологічному аспектах вищої педагогічної освіти як базового її компонента, оскільки інтегрований освітньо-художній простір, наповнений високими духовними й естетичними зразками, має сприяти цілісності виховного впливу на особистість студента, підготовці його до життя як активної, креативної, відповідальної за власний вибір і самостійної особистості. Це передбачає набуття досвіду художньої діяльності та формування художньої культури, насамперед майбутнім учителем початкової школи, адже йому необхідно суттєво розширювати власні знання, удосконалювати методичну майстерність і художньо-естетичну компетентність. Підготовка такого фахівця в педагогічному ВНЗ на засадах особистісно-культурологічного підходу – перспективний напрям вирішення проблеми.

Необхідною складовою професійного розвитку майбутнього вчителя початкової школи є формування творчого потенціалу, який забезпечує готовність суб'єкта навчання до організації культуротворчої освіти молодшого школяра.

Творчий потенціал поданий у вигляді сукупності різних можливостей, потенціалів: перетворювально-предметного (навички, уміння, здібності), пізнавального (інтелектуальні здібності), аксіологічного (ціннісні орієнтації), комунікативного (морально-психологічні якості), художнього (естетичні здібності) [5, с. 44].

У науковій літературі зустрічається поняття "духовний потенціал", "інтелектуальний потенціал", взаємопов'язані з поняттям "творчий потенціал" і є основою для його розвитку.

Зміст поняття "творчий потенціал майбутнього вчителя початкової школи" слід трактувати як інтегральну властивість у вигляді здібностей та набутих знань, умінь, навичок, що дає змогу педагогу здійснювати предметну діяльність. За своїми витокami ця властивість індивідуальності є результатом природної й соціальної активності. Зовнішнім виявом творчого потенціалу виступає практична діяльність.

Отже, зміст поняття "творчий потенціал майбутніх учителів початкової школи" слід розуміти як найвище вираження творчої особистості; глибоко індивідуальне утворення; інтегроване поєднання психологічної, науково-теоретичної, дидактичної, художньо-естетичної та особистісної готовності майбутніх учителів початкових класів до організації культуротворчої освіти молодших школярів.

Творчий потенціал – це спільний результат активної творчої діяльності, який визначає спрямованість педагога в майбутнє і виражає тенденції й перспективи розвитку його особистості.

Загальнокультурний рівень розвитку майбутніх учителів початкової школи, як зазначає Л. Хомич, залежить від таких складових: мистецької культури, що формується в процесі ознайомлення з різними видами мистецтв у суспільному житті (театр, музеї, картинні галереї, виставки образотворчого мистецтва, кіно тощо); соціально-психологічної культури як форми та процесу організації суб'єктом своєї життєдіяльності на побутовому рівні; інтелектуальної культури, яка формується в процесі навчальної діяльності в педагогічному закладі та забезпечує розвиток мислення й мовлення, навичок спілкування, організації наукових досліджень та ін.; професійної культури як уміння творчо організувати цілісний навчально-виховний процес у початковій школі [7, с. 84]. На заняттях з дисциплін психолого-педагогічного циклу викладачі мають використовувати елементи театральної педагогіки, створювати ігрові ситуації з розв'язання педагогічних проблем. Останнім часом з метою вдосконалення творчого розвитку особистості кожного студента залучають драматичне мистецтво. Навчальна драматизація розрахована на активне залучення майбутніх педагогів до інтелектуально-емоційного самовираження. Заняття драматизацією сприяють розвитку чуттєвої сфери, творчої уяви, уваги, самосвідомості й саморегуляції; вчать мислити, висловлювати думки, почуття, емоції, краще розуміти інших людей, допомагають глибше проникнути у внутрішній світ персонажів, яких вони зображують.

На практичних заняттях необхідно використовувати такі види театральної діяльності:

– ритмічну драматизацію, за допомогою якої забезпечують узгоджену діяльність студентів; темп і вид рухів задають музикою, декламуванням віршів, командами викладача;

– пантоміму, що сприяє розвитку творчого самовираження за допомогою міміки і жестів через рухи тіла, рук, ніг; успіх навчання залежить від сформованості вмінь спостерігати і запам'ятовувати побачене. У навчально-виховному процесі використовують здебільшого три види пантоміми: професійну (зображення представників різних професій), під час якої відтворюються діяльність різних типів учителів (авторитарного, ліберального, демократичного); образну, коли розкривають внутрішній світ людей; драматичну для інсценізації прочитаного. Студенти мають усвідомити, що рівна хода, зібраність говорять про впевненість педагога в собі, у своїх знаннях. Водночас сутулість, в'ялість свідчить про внутрішню слабкість людини, невпевненість у собі;

– імпровізаційну драматизацію, до якої вдаються для інсценізації педагогічних ситуацій, коли викладач задає певну сцену, а студенти розігрують її. На важливість імпровізаційних умінь педагога

вказували ще К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, а також сучасні вчені В. Загвязинський, В. Кан-Калик, Н. Кузьміна та інші. У психолого-педагогічній літературі дослідниками проблеми педагогічної імпровізації розроблені й запропоновані різні підходи до формування імпровізаційної готовності в студентів, визначені структура та компоненти цієї готовності, а також умови її досягнення:

– усну інтерпретацію – дійову форму навчання мистецтва живого слова для оволодіння студентами технікою і логічно-мовлення, емоційно-образним сприйманням, відтворенням художнього тексту; студенти повинні набути навичок перевтілення й інтонаційної індивідуалізації мовлення різних персонажів;

– відтворення різних типів характеру – це складний вид театральної діяльності, який допомагає студентам зрозуміти мотиви вчинків, відчуття, поведінку людей, зуміти поставити себе на їх місце.

Використання елементів театральної педагогіки сприяє розвитку творчих здібностей, формуванню ініціативності, вміння самостійно вирішувати проблеми; допомагає розвивати інтелектуальну (формування розумової діяльності: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; розвиток діалогічного мислення), емоційно-вольову (культура почуттів, творча уява, асоціативна пам'ять, спостережливість) сфери; формувати морально-ціннісні орієнтації (розвиток співчуття, співпереживання); сприяти фізичному вдосконаленню; підвищувати мовленнєвий рівень (відпрацювання техніки вимови, навичок словесної виразності) майбутніх педагогів.

Висновки. Отже, прогнозуючи стратегію подальших інноваційних змін у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи у педагогічних ВНЗ, необхідно, на нашу думку, передбачити посилення культуротворчої спрямованості навчання й виховання. Саме такий підхід має забезпечити перспективи розвитку педагогічної галузі знань, де головним є здатність до саморозвитку та самоосвіти, спрямованість на пошук оптимістично-творчого сенсу життя, справедливість, гармонія, толерантна поведінка в полікультурному та міжкультурному середовищі, повага до Іншого.

Використані джерела

1. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. пед. ун-та, 2000. – 351 с.
2. Зязюн І. Наукове осмислення освітнього простору культури в педагогічній теорії / І. Зязюн // Імідж сучасного педагога. – 2006. – №5–6. – С. 12–16.
3. Кравченко Л. Культуротворчий потенціал національної шкільної художньо-естетичної освіти / Л. Кравченко // Етика і естетика педагогічної дії : зб. наук. пр. – Полтава, 2012. – Вип. 2. – С. 120–128.
4. Кучерявий І. Т. Творчість – основа розвитку потенціальних джерел особистості : навч. посіб. / І. Т. Кучерявий, О. І. Клепиков. – К. : Вища шк., 2000. – 288 с.
5. Лещенко М. Зарубіжні технології підготовки вчителів до естетичного виховання / Марія Лещенко // АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – [2-е вид., доп.]. – К. : Гротеск, 1996. – 192 с.
6. Троєльнікова Л. О. Художньо-освітній простір як культуротворчий чинник розвитку українського суспільства у ХХ столітті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мистецтвознавства : спец. 26.00.01 "Теорія та історія культури" / Л. О. Троєльнікова. – К., 2009. – 40 с.
7. Хомич Л. О. Формування наскрізних цивілізаційних цінностей у майбутніх учителів початкових класів / Л. О. Хомич // Сучасна початкова освіта : вектори розвитку [спец. вип., присв. 80-річчю університету] : зб. наук. пр. – Бердянськ : БДПУ, 2012. – С. 281–287.

Volodko T.

CULTUROLOGICAL APPROACH IN THE STUDY OF DISCIPLINES OF ARTISTIC AND AESTHETIC CYCLE BY FUTURE TEACHERS OF ELEMENTARY SCHOOL

In the article the attempt has been done to generalize concepts "culturological approach", "forming of culture of a future teacher of elementary school", "aesthetic abilities and skills" that provided background of practical recommendations in training of the mentioned specialists. In the process of education in pedagogical establishments, in particular in learning disciplines of artistic and aesthetic cycle, students get experience of artistic activity, substantially extend their own knowledge, improve methodical mastery and artistic and aesthetic competence. Modern educational paradigm, filled with the personality measuring, puts a person in the center of culture and does it effective, so the basic idea of culturological approach is formulated as the means of conceptualizing of personal education under conditions of modernization processes. The necessary constituent of professional development of a future teacher of elementary school is forming of creative potential that provides the readiness of a person to organize cultural and creative education of a junior schoolboy.

Forecasting strategy of subsequent innovative changes in professional training of future teachers of elementary school in pedagogical institutions of higher education, the author suggests to envisage the strengthening of cultural and creative orientation of education and upbringing. This approach will have to provide the prospect of development of pedagogical area of knowledge, where the capacities for self-improvement and self-education are as important as orientation on the search of optimistically-creative sense of life, justice, harmony, tolerant behavior in a multicultural and cross-cultural environment, respect to the Other.

Key words: culturological approach, artistic and aesthetic education of future teachers of elementary school, types of theatrical activity.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2016